

De nyliberale har ført kapitalismen på vildspor

Europa må finde sin egen vej - den tredje vej mellem Kina og USA. En grøn og meget mere retfærdig vej

Kronik af Bjarke Møller

Der er mere end én form for frihed«, siger tante Lydia i Margaret Atwoods roman 'The Handmaid's Tale' ('Tjenerindens fortælling').

»Frihed fra og frihed til. I anarkiets tidsalder, var det frihed til. Nu gives du frihed fra. Undervurdér det ikke«.

Den dystopiske roman om Gilead-republikken er filmatiseret til HBO, og senere på året opføres den på Det Kongelige Teater. Atwood skærer altid ind til benet i sine knivskarpe og urovækkende fortællinger om en måske ikke alt for fjern fremtid. Hun dramatiserer aktuelle hændelser og risici, som i fremtiden kan blive meget værre. I Gilead daler fødselstallet på grund af forurening, og de religiøse fundamentalister tager derpå magten og tvinger de sidste fødedygtige kvinder til at reproducere arten, altid til tjeneste for de selvforgudende mandlige magthavere, der søger evig reproduktion. I republikkens tjeneste.

Atwood spiller på læserne og seernes frygt på en meget subtil måde. De totalitære står lokkende og lover befolkningen overlevelse, tryghed, sikkerhed, beskyttelse mod ydre farer og allestedsnærværende overvågning – naturligvis for at fjerne risici. Hvor meget af friheden vil vi ofre for at få sikkerhed?

For alle teknologier er friheden et tveægget sværd. Friheden fra og friheden til. Det er spørgsmålet. Hvordan finder vi balancen?

Den absolut totalitære dystopi er uudholdelig for det moderne menneske. Men måske føler vi frie og frigjorte europæere en udsøgt glæde ved at kigge med, for så

kan vi se, at vi i alt fald ikke lever på den måde. Det store andet og farlige samfund, som vi heldigvis har frigjort os fra. Eller har vi?

På internettet har vi fået mere frihed end nogensinde til at udtrykke os, men vi er samtidig overvåget som aldrig før i den nye digitale overvågningskapitalisme.

Selv liberale, konservative og socialdemokratiske europæiske partier går ind for ekstra overvågning og ansigtsgenkendelse i det offentlige rum. Naturligvis for sikkerhedens skyld. Mere grænsekontrol for at beskytte os mod de fremmede og ukendte. Mere antiterrorovervågning, der også griber ind i civiles frihedsrettigheder, og skanning og permanent mistanke i lufthavnene.

Det næste bliver vel frygten for et hostende medmenneske, der kunne være en omvandrende coronavirus. Tænk, hvis dette host spreder sig og vælter verdensøkonomien i en nær fremtid.

Skridt for skridt sætter frygten sig i vore hoveder. Og det har den gjort igen og igen, siden den fik sit store gennembrud 11. september 2001 i hjertet af den vestlige kapitalismes finansielle centrum, New York.

Det helt store flertal af os er glade for, at myndighederne gør deres yderste for at beskytte os mod terrorister og totalitære, der planlægger at dræbe civile borgere og i sidste instans vil knuse friheden og demokratiet. Opgaven er at finde den rette balance.

Skridt for skridt sætter frygten sig i vore hoveder

Det gik galt i de to antiterrorkrige i Afghanistan og Irak, der har ført til mere destabilisering, mere terrorisme, flere hundrede tusind døde, flere millioner flygtninge, nye sikkerhedstrusler og har kostet økonomien dyrt. Og de negative sideeffekter rammer os alle og er en byrde, vi stadig kæmper med.

Det har styrket dem, der fører politik på frygt og angst. I kampens tjeneste har mainstreampartier gradvis accepteret et skred i frihedsrettigheder. Man har åbnet døren på klem for autoritære og illiberale politikere, der ønsker et fuldtone opgør med fri bevægelighed, frihedsværdier og universelle menneskerettigheder. Den

globale risiko for terror er muteret til en ny risikozone, der handler om beskyttelse af friheden, men ikke frisættelsen af den.

Det allerværste er, at vi er endt i et frygtens monarki, der breder sig og – med filosofen Martha Nussbaums ord – fører til aggressiv udgrænsning af ydre syndebukke, had og hævngrædighed. I stedet har vi brug for en håbets politik og en kultur, hvor vi praktiserer håb og genskaber tilliden til hinanden som mennesker. Og troen på demokratiet.

Kæden er knækket mange steder. I Europa har vi set, hvordan Orbán i Ungarn og Kaczynski i Polen angriber europæiske frihedsværdier, den uafhængige retsstat, den frie presse og modstandere. Det er en dybt bekymrende udvikling, som EU er nødt til at forholde sig til, hvis fællesskabet tager sine fundamentale værdier alvorligt.

Og identitære nationalister som Salvini i Italien og Le Pen i Italien står på spring for at følge i Orbáns fodspor, og USA's præsident, Donald Trump, bakker dem ideologisk op og flirter med autoritære ledere rundt omkring i verden. De er mere optaget af friheden fra noget. *Build that wall!*

Hvad er årsagen til, at autoritære og antiliberaler politikere har erobret terræn i de seneste årtier med EU-skepsis, globaliseringskritik og identitær nationalisme?

En god del af forklaringen kan man finde i den franske stjerneøkonom Thomas Pikettys nye store værk på over 1.200 sider, 'Kapital og ideologi'.

Bogen udkommer nu også på dansk, og det er et banebrydende værk, der fortjener at blive læst vidt og bredt. Det er et brag af en bog, der også indeholder markante forslag til, hvordan Europa kan føre progressiv reformpolitik. Med en overvældende mængde data i lange historiske tidsserier viser Piketty, hvordan ulighederne i indkomster og formuer er steget hastigt i USA, Kina, Indien, Brasilien og i Europa i de sidste fyrrer år.

Det har ført til politisk destabilisering og social usikkerhed, der har styrket de nationalistiske identitetspolitikere og forstærket etniske og racemæssige konflikter.

Den sociale kontrakt er stadig mere tyndslidt, og de identitære nationalistiske kapitaliserer på det. I høj grad. Samtidig har de gjort nogle få procent indvandrere til syndebukke for større sociale og økonomiske problemer, der rettelig har andre årsager.

Men hvad fremkaldte den store destabilisering fra USA til Brexitland og den hjemløse søgen efter nye stærke ledere, der kan skære igennem al støjen på Facebook, Twitter og i medierne og få sat skik på tingene?

Her må tiden spoles tre-fire årtier baglæns, hvor nyliberalistiske, nykonservative og libertære ideologer lagde grunden til den globale hyperkapitalisme. Fra Ayn Rand til Reagan, Thatcher og danske Cepos-folk udbredtes det markedsevangelium, at blot staten begrænses, skatterne sænkes, og markedet frisættes gennem dereguleringer og liberaliseringer, vil formuende og profitsøgende erhvervsfolk investere mere og sætte gang i væksten – så det også drypper på Maren i kæret.

De har spillet samme plade igen og igen om, at når skatten sættes ned – og det er selskabsskatten og marginalskattebetragterne sandelig blevet – bliver vi alle rigere og lykkeligere. De har udskammet velfærdsstaten og offentlige virksomheder som fremmedelementer, der skader såkaldt frie markeds kræfter. Finansielle markeder er dereguleret og liberaliseret.

Den forhenværende amerikanske centralbankchef Alan Greenspan, der var discipel af Ayn Rand, udrød i 2007, at »verden er styret af markeds kræfterne«. For ham var konkurrerende frie markeder »det godes kraft«, der havde overtaget »betydelige magtbeføjelser fra staten«.

Det gik galt. Finanskrisen væltede korthuset, og bagefter fulgte mere social og politisk ustabilitet. Den lovede vækst udeblev.

Überliberalisterne beredte vejen de autoritære

Hvad er konsekvensen? Überliberalisterne støbte kuglerne til den ideologiske krig, som illiberale, nationalistiske og protektionistiske politikere i dag fører imod de liberale demokratiske værdier. Ikke kun i hjertet af Europa og i Trumps USA, men

også i Putins Rusland, i Erdogans Tyrkiet og videre til Indien og Brasilien. Hvem havde forestillet sig, at det skulle komme så vidt?

Danmark er også påvirket af den ideologiske bølge, men ikke i samme omfang som de angelsaksiske lande.

Selv socialdemokratiske partier i Europa begyndte at forsones sig med nyliberalisternes frimarkedsideologi, så de købte også ind på privatiseringer og dereguleringer. Og borgerne kunne se, hvordan kapitalfonde, udenlandske investorer og højtlønnede topdirektører høstede enorme gevinster, mens almindelige lønmodtagere mange steder oplevede stagnerende realindkomster og større uligheder i indkomster og boligformuer.

Den store destabilisering fik borgerne til at søge efter nye svar. Nationalistiske partier bød sig til. Hurtigst gik det i de postkommunistiske lande, der blev presset ud i chokterapier efter Berlinmurens fald.

Den nationalistiske modreaktion, som vi ser i Centraleuropa, er i et vist omfang udløst af uligheder og nye oligarkier, der fulgte efter chokterapierne. Forandringsbølgen ramte også Sydeuropa, der som Italien ikke blev reformeret i tide. De fik en barsk opvågning, da finanskrisen ramte USA og Europa med stor kraft, mens banker og nationaløkonomier skælvede ved rystelserne.

EU's økonomiske monetære union og euroen var truet på livet, og til sidst trak Mario Draghi sin store bazooka frem for at redde euroen.

Svaret blev historisk stor udpumpning af penge og hyperbillige lån til bankerne, der er endt i ukendt territorium med negative renter.

Selv ikke det har sat gang i væksten, for kapitalismen befinder sig i en dyb system- og vækstkrise. I dag ved vi, at de nyliberale markedsfundamentalister ikke lykkedes med at skabe højere vækst og den gyldne velstand, som de forkyndte i de hellige haller for 'markedsdemokratiet'.

Deres revolution har ført til lavere vækst, mindre produktivitet, markant større ulighed og større finansiel ustabilitet. Det gik langt bedre i de gyldne år i

efterkrigstiden, hvor staten spillede en større rolle, marginalskatte og selskabsskatterne var langt højere, og der blev investeret mere i uddannelse, forskning og ny infrastruktur.

Thomas Piketty viser, at den gennemsnitlige vækstrate og produktiviteten i Europa og i USA var højere i de fyrre år i efterkrigstiden, hvor skattesystemet var mere progressivt og uligheden lavere. Væksten er faldet fra 1990 til 2020, hvor markedsfundamentalismen vinder indpas i økonomiske reformer.

Selv hvis man går tilbage til 1870, hvor industrialiseringen tog fart, er tendensen den samme. Sammenhængen er tydelig på tværs af alle epoker: Jo mere indkomster og formuer koncentrerer hos den øverste tiendedel på bekostning af de øvrige borgere, og skatterne bliver mere regressive, jo lavere er væksten.

Fra 1950 til 1990 voksede økonomien årligt med 2,2 pct. per indbygger i USA og 3,2 pct. per indbygger i de store EU-lande. De vestlige landes vækstrater er i de sidste tredive år faldet til et årligt gennemsnit på 1,1 pct. per indbygger i USA og til 0,9 pct. i Tyskland, Frankrig og Storbritannien. Øget skattemæssig progressivitet og faldende ulighed ser ud til at fremme risikovilligheden og investeringsviljen i samfundet. Til gavn for vækst, produktivitet og innovation.

I den gyldne æra lå marginalskatte typisk på omkring 70 pct. I USA og UK nåede de op over 90 pct. efter Anden Verdenskrig, og ulighederne blev kraftigt reduceret i de år, uden at det skadede væksten. Eller undergravede kapitalismen.

Helt frem til firserne var marginalskatte for de højeste indkomster i Europa ca. 70 pct. og selskabsskatte var 50 pct.

De seneste års nedskæringer har sendt selskabsskatte ned på 22 pct. og marginalskatte til omkring 49 pct. i de store EU-lande, med markant stigende uligheder. Danmark er fulgt med ned. I 1986 under Schlüter-regeringen var marginalskatte oppe på 73,1 pct., mens den i dag er 56,5 pct. Skatte på de højeste kapitalindkomster er sænket til 42,7 pct.

Datidens formueskat på 2,2 pct. er væk. Selskabsskatten er sænket fra 50 til 22 pct. Selv om nogle ligningsmæssige fradrag er droppet undervejs, er skattetrykket og progressiv fordeling sænket. Ikke overraskende følger stigende ulighed.

Selv grønne afgifter, som vi får brug for flere af til at fremskynde klimaomstillingen – bl.a. med højere CO₂ afgifter – er faldet fra 4,9 pct. af bnp til kun 3,4 pct.

Men hvad nu, hvis venstreorienterede politikere i dag kræver, at skattetrykket og procenterne for de rigeste og formuende skrues tilbage til Schlüter-niveauet for at sænke uligheden, investere mere i uddannelse og skaffe penge til at finansiere grøn omstilling?

Ville borgerlige meningsdannere, Berlingske Tidende og Jyllands-Posten så jorde det som revolutionære og farlige tanker – a la *Sanders made in Denmark*? Hvis ja, er det sikkert, fordi de har flyttet sig meget ideologisk siden firserne. Og måske glemte arven fra Schlüter.

Karl Marx og Friedrich Engels skrev i det kommunistiske manifest, at alle samfunds historie har været en kamp mellem klasserne.

Men Thomas Piketty fremsætter den hypotese, at alle samfunds historie er kampen mellem ideologierne om at definere, hvad der er retfærdigt. Mennesker søger efter at begrunde deres valg ud fra forestillinger om retfærdighed, og det er ideologierne, der præger økonomien og former institutionerne.

Europa kan skrive et nyt progressivt kapitel i historien

Efter Berlinmurens fald åd mange Francis Fukuyamas berømte påstand om, at historien var slut, så det sidste menneske kunne fuldbyrde det universelle fremskridt i kampen for anerkendelse i det liberale demokrati og markedsøkonomien.

I dag er det liberale demokrati ikke længere så triumferende, for den globale kapitalisme hænger fast i det lange efterskælv efter finanskrisen i 2007/08. Selv toneangivende kapitalister erkender behovet for grundlæggende reformer.

Den globale hyperkapitalisme har øget antallet af kriser, den underminerer den sociale kontrakt bag demokratiet og har intet svar på klimaforandringerne, som forværres i en kortsigtet fossil vækstøkonomi, der ødelægger biosfæren og naturkapitalen.

I Europa bør vi vælge en tredje vej, der er helt anderledes end den amerikanske og kinesiske vej.

I Europa er de sociale uligheder meget mindre end på andre kontinenter, men velfærdssamfundet og social retfærdighed må udbygges, så den grønne omstilling ikke fører til gule tilbageslag. Vi skal udbygge lederskabet som grøn regelsætter.

Det kræver historisk store investeringer i ny infrastruktur, grønne teknologier, vedvarende energi, nye innovative alliancer og nye digitale regler.

Uden nytænkning for langsigtet økologisk bæredygtighed i hjertet af ØMU'en og opgør med de sorte ordoliberalistiske dogmer kan omstillingen ikke lykkes. Man kan opbygge et stærkere finans- og skattepolitisk samarbejde i EU, fælles CO₂-skatter, opgør med alle skattely og sikring af social retfærdighed på tværs af klasser og grænser.

Kampen for retfærdighed handler i allerhøjeste grad om at skabe mere frihed. Ikke bare for de rigeste og formuende, men også for dem, der ikke er født ind i den gamle ordens privilegier. Frihed til at forandre og gøre noget, vi kan være stolte af og ikke skamme os over.

Hvis ikke socialdemokraterne og progressive centrum-venstre-partier forstår, at de er nødt til at forny sig og sætte en meget mere offensiv og progressiv dagsorden for et demokratiseret EU, bliver de kørt over af den globale hyperkapitalisme og af de identitære nationalist, der er født i dens skød.

Kronikken blev publiceret første gang i Dagbladet Politiken, 9. marts 2020